

**“TANOCHILAR” SATIRASIDA XALQNING IQTISODIY
HAYOTI TASVIRI**

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti To'rtko'l fakulteti

Soliq va soliqqa tortish yo'nalishi,

2- kurs bakalavriyati talabasi

Muhamedov Muzaffarjon Axrorjon o'g'li

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Muhammad Aminxo'ja Muqimiyning hayoti va ijodi haqida ta'riflar keltirilgan. Hayot yo'lidagi haqiqatlar, ilmni qay darajada qadrlagani haqida so'z olib borilgan. O'zi yashagan davrda ijtimoiy-iqtisodiy jarayon haqida ya'ni aholining adolat darajasi haqida tanobchilar asaridan parchalar keltirib o'tilgan. Muqimiyning hayotini va asarlarini nafaqat O'zbekistonda balkim butun dunyoda keng jamoatchilikka yetkazish muhim ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so'zlar: *Ijod, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy, tanob, adolat, ma'rifat, ilm, bilim, hurmat, shijoat, chirkin, soliq, tanqid, adolat, xalqparvar.*

Asl ismi Muhammad Aminxo'ja Muqimiy Mirzaxo'ja o'g'li 1850-yil 1-may kuni Qo'qon shahrida tavallud topgan. Muqimiy garchi nonvoylar oilasida dunyoga kelgan bo'lsada. Muqimiy yoshlik davridan she'riyatga adabiyotga qiziqishi yuqori bo'lgan. U bolalik davridan Alisher Navoiy, Hofiz Xorazmiy, Abdurahmon Jomiy kabi buyuk mutafakkirlar ijodi ostida ulg'aygan.

Muqimiy yashab ijod etgan davr adabiy hayoti murakkab edi. Bunday muhit Muqimiy ijodiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Ijodining ilk davrida qisman shaklbozlik unsurlari, san'atpardoqlik mayllariga berilish ham uchraydi. Lekin tezda bu xil an'analardan voz kechib, jamiyatdagi illatlarga, eskilik aqidalariga tanqidiy nazar bilan qaradi. Navoiy, Jomiy, Nizomiy va Fuzuliydan o'rgandi, ular g'azallariga muxammaslar bog'ladi. Jomiyni o'ziga ustoz bildi. O'zbek, fors mumtoz shoirlari an'alarini davom ettirdi. O'zbek adabiyotida demokratik

yo'nalishning vujudga kelishi va shakllanishi Muqimiy nomi bilan bog'liq. U boshliq Furqat, Zavqiy, Avaz, Komil kabi ilg'or fikrli shoirlar o'zbek adabiet tarixida yangi sahifa ochdilar. Muqimiy lirikasi chuqur optimizm bilan sug'orilgan, hayotiylik ushbu lirikaning asosiy va yetakchi xususiyatlaridan.

Uning deyarli barcha asarlari haqiqiyqatga asoslangan. Uning asarlari xalqparvarligi, xalqchilligi va adolatga qaratilganligi bilan alohida ajalarib turgan. Ayniqsa Muqimiyning „Tanobchilar“ asarida tanob bu yer o'lash vazifasini bajargan. Ya'ni odamlar yer solig'ini bevosita ular egalik qilayotgan yer maydonidan kelib chiqib to'laganlar. Shuning uchun u davrda tanobchilar aholi yer maydonlaridan kelib chiqqan holda soliq yig'imlarini amalga oshirgan. Asarda „Xoh tanobingni du chandon qilay“ degan misra bor. Bu „Men xohlasam tanobingni ikki barobarga oshiraman“ degan ma'noni bildiradi. Ya'ni noqonuniy ravishda yer maydonlarini ko'p ko'rsatib, undan olinadigan soliq miqdorini oshirish nazarda tutilgan. Bu davrda soliqlar bevosita soliq yig'uvchi shaxslar xohishiga ko'ra amalga oshirilgan. Ya'ni soliq tizimining har bir bo'g'inida bevosita odamlar tomonidan boshqarilgan. Shundan kelib chiqqan holda, yer maydonlarini to'g'ri yoki noto'g'ri ko'rsatilganligini aniqlashning deyarli imkoni mavjud bo'lmagan. Shuning uchun aholining yer maydonlarini va undan undiriladigan soliq miqdorlarini belgilash bevosita tanobchilarga bog'liq bo'lgan.

Muqimiy Qo'qondagi Nodira bino qildirgan „Moxlar oyim“ madrasasida, so'ng Buxoro madrasalaridan birida o'qigan (1864-1865; 1875-1876). 1876-yilda Qo'qonga qaytgach, yer qurilishi mahkamasida mirzalik qilgan faoliyati vaqtda amaldorlarning qallobliklarini befarq kuzata olmasdan „Tanobchilar“ satirasini yozgan. Muqimiy „Tanobchilar“ asarini bevosita shu davming soliq tizimiga bog'lagan holda yozgan. Ya'ni bu davrdagi ba'zi adolatsiz tanobchilaming o'z asarida gavgdalandirish va ular qilayotgan noto'g'ri ishlardan ogohlantirish orqali odamlami, ayniqsa shu tizim vakillari bo'lmish tanobchilami insofga, adolatga chaqirgan. Bu qisqa tanqidiy-hajviy asar yordamida Muqimiy o'zi yashagan davr ijtimoiy-iqtisodiy holatini yoritib bera olgan. Asarda kambag'al chorakor dehqon mehnatidan o'z manfaatlari uchun foydalangan, ularni aldab katta zarar yetkazgan

Sulton Ali va Hakimjon kabi hiylakor mahalliy amaldorlar qiyofasi shoir tomonidan o'tkir, ta'sirchan misralarda fosh etiladi. „Tanobchilar“ satirik hikoyasi amaldorlar zulmiga yoliqqan dehqon arz-dodi bilan boshlanadi.

Bo'ldi taajjub qiziq hangomalar,
Arz etayin emdi yozib nomalar,
Adl qulog'ila eshit holimi
Zulm qilur, baski, menga zolimi,
O'n ikki oyda keladur bir tanob,
O'zgalara rohat-u menga azob

Umuman olganda "Tanob " sòzining lug'aviy ma'nosi arabchadan olingan bòlib , "chilvir , arqon " degan ma'nolarni anglatadi . Tanob birinchidan , Òrta Osiyo , xususan , Òzbekiston hududida qòllanilgan uzunlik òlchoy birligi . XVII asrda qiymati 39,9 metrga teng bòlgan . Ikkinchidan , Òrta Osiyo xonliklarida tomonlari 60 gaz dan iborat bòlgan maydonga teng ya'ni ekin maydonini òlchash uchun qòllanilgan yuza birligi hisoblanilgan . Bir yilda (òn ikki oyda) bir marta kelib , lekin aholi uchun kòpdan kòp qiyinchiliklar olib kelgani xususida fikrlar bildirilgan

Sulton Ali Xo'ja, Hakimjon ikav,
Biri xotun, birisi bo'ldi kuyav.
Ikkalasi bo'ldi chunon ittifoq,
Go'yo xayol aylaki, (qilmay nifoq),
Osh yesalar o'rtada sarson ilik,
Xo'ja chirog' yog'i, Hakimjon pilik.
Bir-birisiga solishurlar o'run,
Erta-yu kech o'pushib og'iz-burun.
Sallalari boshlarida oq savat,
Ko'rpacha tagda hama vaqt uch qavat.
Birlari mo'ltoninamo, hiylagar,
Birlaridur kunda pix-u gavda xar.
Og'izlari maqtanib o'n besh qarish,

Mayda suxan, ezma (churuk), zanchalish.

Shoir yuqoridagi misralarda ikki mansab egalarining bir-biriga munosabatini tasvirlar ekan , bu orqali shu davrda ijtimoiy va davlat boshqaruvidagi holatlarni kuzatish mumkin . Sulton Ali va Hakimjon xalqdan òz manfaati yòlida foydalangan va bunda òz maqsadlariga erishish uchun xatto bir-biri bilan aka-ukalardan munosabatda bòlgan . Shoir ularning fe'l-atvorini kòrib , ularning biri xotin va biri kuyov deya kulguga oladi. Hatto ular bir dasturxonda osh yesalar , òrtada gòsht a ilik sarson . Ertayu kech bir joydan pinak buzmay solingan uch qavat kòrpacha kechgacha eziladi . Bu amaldorlar juda ezma va maqtanchon shaxs sifatida ham kòrsatilgan . Bunday illatlarni kasb qilgan amaldorlar xalqning azobi . Hozirgi kunga talqin qilib aytadigan bòlsak , har qanday mansabdor shaxs , rahbarlar uzoq bòlishi lozim bòlgan illatlardir .

Tanob mahali qishloqlarga chiqib , odamlarni qaqshatadi , ham pora oladi , ham yerini ortiqcha kòrsatib , xonavayron qiladi . Bor yòq yerdan keladigan daromad ham kòp emas , ammo ular bilan kelisholmagan xalqning bir tanob yerini ikki , uch deb yozib , bor yògini olib ketadi .Qarshi chiqmoqqa dovyuraklik yetishmas balki , chunki bu ikkiyuzlamachilar bir qancha bòlmağur gaplar bilan sodda , ishonuvchan xalqni aldaydi . Òzlarini qanday avliyolarning avlodi yoki aloqali inson ekanini aytib maqtanishadi . Hozirgi zamon holati bilan taqqoslaydigan bòlsak , yolğon va yod gòyalarni ijtimoiy -iqtisodiy jarayonlarda qòllash bilan tenglashtirish mumkin . Aytish mumkinki , ushbu misralardan xulosa òsha davr hayotidagi xato-yu kamchiliklarga yana bir dalil hisoblanadi

Iqtisodiy jihatdan zòrga kunini kòradigan , birlamchi ehtiyojini ham qondirish mushkul bòlib oddiy aholiga yana qòshimcha bu kamsitilishlar juda katta zarba bòlgan . Muqimiy bu nohaqliklarga jim qarab tura olmay , jasorat bilan "Tanobchilar " she' rini yozgan adibdir . Shuningdek, Hakimjon ham juda ayyoronalik bilan òz ishlarini xalq orqali bajartiradi. Bòlmasa òz lavozimidan foydalanib , jazolashga òtadi. Mana bugungi zamon tabiri bilan aytganda , òz lavozimini suiiste'mol qilish demakdir . Tanqidiy ruhda ravonlik bilan xalq dardini shunday yetkazib berishga urinib Muqimiy buning uddasidan chiqadi . Hajviyada

"mavjud " tuzumdagi ijtimoiy adolatsizlik ,chor ma'murlari va mahaliy amaldorlarning o'zboshimchaliklari va zo'raonliklari - mustamlaka sharoitida soliq solish va undirib olish kabi hayotiy lavhalarda tarixan haqqoniy tasvirlangan" Shunday qilib Muqimiy konglidagi bu og'riqli so'zlarini qalamga oladi va so'zning ko'pligini mazaning kamligi bilan baholab , "Tanobchilar" satirasini tamomlaydi.

Xulosa qilganda, Muqimiy o'z asarlarida o'zi yashab o'tgan davrning ijtimoiy-iqtisodiy holati haqida ma'lumot bera olgan. Bundan tashqari u o'z davrida adolatparvarlardan biri bo'lgan va jamiytdagi turli illatlarni har doim tanqid qilib kelgan yuqori lavozimga ega bo'lgan shaxslarni satirik hajvlari orqali ularni tanqid qilgan. U uchun o'zining yaxshi yashashi emas, balki jamiyat farovonligi birinchi o'rinda turgan. Oddiy mehnatkash aholini noqonuniy soliqlardan aziyat chekishlarga yo'l qo'ymaslik maqsadida kurashgan. U xalq qadriyat va ana'analarini hurmat qilgan va o'z davrida oddiy inson bo'lib, xalq orasida katta hurmatga ega bo'lgan shaxslardan biri bo'lgan. Uning hayot yo'li insonlar uchun o'rnak sifatida qarash mumkin. Chunki u har doim adolat tarifida bo'lgan va jamiyat rivojlanishiga hissa qo'shishga harakat qilib yashagan. Shundan kelib chiqqan holda Muqimiyning hayotini va asarlarini nafaqat O'zbekistonda balkim butun dunyoda keng jamoatchilikka yetkazish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati :

1. Muqimiy "Saylanma" T.: «Ma'naviyat», 2009 .
2. Abdug'afurov A. " Muqimiy"
3. <https://tafakkur.net/tanobchilar/muhammad-aminxoja-muqimiy.uz>
4. http://ferlibrary.uz/f/muqimiy_saylanma.pdf
5. <https://talaba.su/muhammad-aminxo-ja-muqimiy/>
6. https://uzpedia.uz/kitob/adabiyot_6sinf_i/tanobchilar